

гади на приказ бригадного штабу є вже у службі. Сотня за сотнею та куріні збираються на означеному місці.

Дивізія ген. Желіговського прорвалася на відтинку 8-ої бригади.

Ходять різні тривожні вісти. Приказ звучить коротко. Другий курінь пор. Шепітки відходить негайно в напрямі наступаючого ворога на Язлівець. Перший і третій сотн. Ревюка остають в резерві, покидаючи рівночасно Мельницю та вишукують на захід від Мельниці догідну позицію до оборони.

13-тий липень пам'ятного 1919 року. Наш курінь як передовий осягає село Садки. В ночі тут були вже кавалерійські ворожі стежі. Йдемо вперед. Спека. Поля вкриті збіжжам утруднюють перегляд околиці. Доходимо до коти 249.

Тут відкривається нашим очам широкий вид. То тут, то там показуються кінні стежі. Противник висилає їх на розпізнання терену.

Далеко на ліво нема ніякої лучби із нашими. На право на язловецькій шосі перестрілюєсь із ворогом наш панцирник, мабуть „Громобій“.

Із протилежного села висувається ціла дивізія ворожої кінноти. Стають у боевому порядку. Деякий час задержуються. Мабуть одержують прикази, почім крок за кроком рушають у нашу сторону.

Безвиглядна справа. Наш курінь без окопів і без дротяних засіків у чистому полі, без достаточної кількості амуніції, у складі не вище 300 багнетів і 12 скорострільів, кожний із запасом не вище двох лент набоїв. Полевий телефон приносить нам остаточний приказ бригадного кмдта Редлінга держатись до останнього...

Сказано. Другий наш курінь приготується належно прийняти гостей. Як опісля показалося, на нашому відтинку наступають перший, третій, четвертий і пятий полк кінноти.

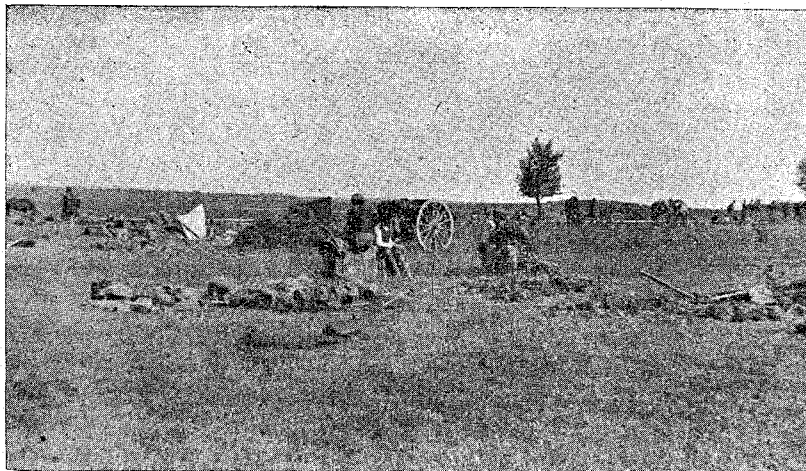
Нерівномірність сил очевидна. А ще понад те все та нещасна, постійна недостача стрілен. І артилерійських і піхотних.

Читаючи в старинній історії про Тернопілі, ми подивляємо старинних героїв, клонимо голову перед їхньою хоробрістю... А цим разом — як нині бачу цей образ — три сотні новітніх

героїв стають чоло в чоло неминучій смерті — 10-ти кратній перевазі наступаючого ворога.

Ще хвиля і бій у повному розгарі. Моменти дозволяють тільки в частинну орієнтацію у витвореній ситуації. По великих втратах ворожа кіннота, користаючи із браку набоїв по нашій стороні, впадає на крила нашої розстрільної, яка чим раз то слабше відстрілюється — ще хвилина і поле встелене раненими та вбитими, зрошене кровю оборонців батьківщини.

Пикуличі, січень 1920 р.

На позиції під Язлівцем 10. VI. 1919 р.

Гомін української державности й соборности на Закарпатті

Написав: Д-р М. Андрусак

Забутою своєю була до часу революції в Австро-Угорщині вітка українського народу на Закарпатті. Здавалося, що вона утоне в малярському морі; її інтелігенція або малярофільська, або москвофільська зовсім не працювала над національним, політичним і культурним видвигненням свого народу. Що більше! Від 1849 до 1918 р. не цікавилася долею своїх закарпатських братів політична репрезентація української Галичини й Буковини, цього безперечного українського Піємонту до часу великої російської революції в 1917 р. Самі українські галицько-буковинські політики, думаючи від початку світової війни про незалежну Україну, сепарували себе від свого закарпатського „найменшого

брата“. Боялися видвигнути жадання „Головної Руської Ради“ у Львові та угорських Українців з 1849 р.¹⁾, щоби не оскорбити тим цісаря й Малярів,

¹⁾ В 1849 р. вислали закарпатські Українці до Львова свого делегата, що отверто заявив перед галицькими політиками з „Головної Руської Ради“ ось що: „Угорські Русини бажать, щоби від Угорщини були відділені і як у політичнім так і адміністраційнім згляді були прилучені до руської частини Галичини“. В цій справі вислали були навіть прохання до цісаря, а „Гол. Руську Раду“ просили, щоб і вона поперла їхні заходи. Члени „Гол. Руської Ради“ дуже радо на це пристади й у відозві „Гол. Р. Ради“ до угорських Українців з д. 20 липня 1849 р. пишеться між іншим: „совокупим моленія наша до царя, щоби всіх вірних йому Русинів в один край зединив“. Зоря Галицька, 1849 р. ч. 29; — І. Кревецький: Руська самооборона на галицько-угорським пограничу 1848-49, Львів 1912, ст. 35, 54-59.

ціх найбільших катів і вішателів нашого народу. У вступній статті часопису „Ukránia“ — Ugrán-Magyar karcsolatok szemléje (Україна, огляд українсько-мадярських відносин), що почав виходити з початком 1916 р. в Будапешті під редакцією Гіядора Стрипського, зазначено, що „під Україною треба розуміти ту область, яку обіймає українське населення по другім боці північно-східних Карпат, у Галичині, на Буковині та в південній частині російського низу“. Щоб обмінити всякі непорозуміння, „Ukránia“ підчеркувала, що Мадяр „ніколи не зараховує сюди тих греко-католицьких угорських громадян, що живуть у північно-східних комітатах, і що він ніколи не ідентифікує їх з Українцями, отже виключає їх зовсім з поняття Українці“¹⁾. Для відділення Закарпаття від Українців запровадив угорський уряд в часі світової війни латинку.

Серед таких обставин застав закарпатських Українців розвал австро-угорської тюрми народів. Будівництво української держави на Придніпрянщині і в Галичині не остало без впливу й на Закарпаття, як про це інформує нас видана ще в 1924 р. Видавництвом „Нова Громада“ у Відні книжка Ортоскопа: „Державні змагання Прикарпатської України“. Опираючись на інформація „Ортоскопа“, хочу подати, як ставилися закарпатські Українці до справи української державности й соборности.

Вже 23 липня 1918 р. організація закарпатських емігрантів в Зєдинених Державах Півн. Америки: „Народня Рада Русинів Злучених Держав“ в Гомстед, Па, ухвалила ось такі резолюції: „Прикарпатські Русини мають дістати повну незалежність. Колиб це було неможливе, тоді Прикарпатські Русини мають злучитися зі своїми галицькими й буковинськими братами. Колиб це було неможливе, тоді мають дістати автономію“. Як бачимо, під впливом довшої ізоляції Закарпаття від інших українських земель витворювався закарпатський сепаратизм; приклонники самостійности Закарпаття говорили, що „хоча Українці це браття, та все таки вони не одно з прикарпатськими“. Одначе дещо пізніше орган „Сєдиненія гр.-кат. руських братств“, що разом із „Собранієм гр.-кат. руських братств“ творило „Народню Раду Русинів Зл. Держав“, „Амер. Р. Вєстник“ пропагує вже в числі з 5 вересня 1918 р. злуку з Україною, доказуючи, що „з ними (себо Українцями) мож жити найліпше, бо вони найближчі: як у Швайцарії можуть і тепер жити й разом боронити свою отчизну Німці, Французи й Італійці, то чомуж би не могли жити в згоді також в таких кантонах ми, Угро-Русини, Лемки-Русини й Українці-Русини?!“ Одначе неприхильне становище Вільсона до самостійности Закарпаття або злуки з Україною вплинуло на це так, що „Народня Рада Русинів З. Д.“ вступила в переговори з Масариком. Масарик запевнив делегатів НРРЗД 25 жовтня у Філядельфії, що „коли Русини рішать прилучитися до чехословацької республіки, то будуть становити повний автономний стейт“, а „границі визначиться так, що Русини будуть вдоволені“. Супроти того Рада на засіданні з дня 12 листопада 1918 р. у Скрентоні ухвалила резолюцію за прилученням Закарпаття в етнографічних границях „з найширшими самостійними пра-

вами, як стейт, на федеративній основі“ до чехословацької республіки. В слід за тим перепроводила Рада серед церковних брацтв плебісцит, що не обійшовся без впливу й агітації чеських організацій. Тому на 1113 голосів було за Чехословацчиною — 732, за Україною — 310, за Галицькою Україною — 12, за незалежністю Закарпаття — 27, за т.зв. Верховинською Республікою (Закарпаття й Галицька Лемківщина) — 13, за Росією — 10, за Угорщиною — 9. Цей плебісцит, наскільки можна йому вірити, виказує, який хаос був під оглядом національної свідомости серед закарпатських емігрантів в Америці.

Тимчасом що іншого діялося в краю. Хоч мадярський гнет доходив під кінець свого панування до найбільших розмірів, хоч в значній більшості змадяризована закарпатська інтелігенція служила інтересам уряду, то все таки не вдалося знищити Мадярам народніх почувань у масах. Вже в перших часах подуву волі утворилися на Закарпатті три політичні організації: на сході хустська, в середній частині ужгородська, на заході любовянська, опісля прямишівська.

Перша організація повстала в найбільш на заході висуненій закутині України. Проти волі прямишівського єпископа Новака, мадярського патріота, священник Омелян Невийцький взяв на себе провід визвольного руху під кличем злуки з Україною та в короткім часі обїхав сам багато сіл та приготував їх до окружного зїзду. Дня 8 листопада 1918 р. відбулося в Любовні перше велике віче українських народніх мас і делегатів революційних рад усіх дооколичних громад. Тут серед великого одушевлення рішено відорватися від Угорщини й злучитися з Україною. Для поширення організації вибрано Революційну Раду: „Русска Народня Рада“).

В ухвалєнім зборами маніфєсті голоситься між іншим, що „Рада, оживлена духом демократичних часів, пїйде шляхом, ведучим до повної національної свободи нашого народу. Ніколи не пристала би на те, щоби ми Русини були порозривані й проти нашої волі до чужих народів приключені. Рада протєстувати буде проти всякого насильства зі сторони чужих народів на наш руський край“. Дня 19 листопада переносить Рада, як репрезентація жуп Спишської, Абауйської, Земпайнської й Шарішської, свій центр з Любовні до Пряшева, де доповнилася ще новими людьми.

Вість про віче в Любовні та проголошене ним бажання злуки з Україною рознеслася по цілім Закарпаттю. На неї й відгукувались з найдалших закутків села своїми заявами, що й їхні громадські ради прилучуються до тих постанов. А українські студенти в Будапешті у своїм збірнім письмі до Ради з 25. XI. обїцюють станути з помічю до роботи й виступають остро проти ужгородської Ради, що проголосила вірність Угорщині. Між іншим пишуть вони ось що (змінюю тільки правопис): „Радуємєся із сердця, что учреждилисьє истинну Русску Раду. Єще не знаєме ваш програм, но надіємєся, что не такий буде, як ужгородский „Мадярско-угорско-русской Ради“. Народ наш честний і многотерпеливий і не хочєт за їх знати і держит їх дуже хорошо предаателями. Вам ся приходить честь і слава, что ви за нашу истину і за ліпшу будущность нашего народа

¹⁾ Назва „русский“ прийнялася тому, бо по поняттю деяких людей уважалося, що хто пише два «с», той є твердий Русин (зам. Ортоскопа).

¹⁾ Д. Дорошенко: Угорська Україна, Прага 1919, ст. 26-27.

воєвалисьте. Слава вам, если пристаєте за наш народ. Слава вам, что не забудете за наші закарпатські братя. І ганьба тим, которії неправедним путем ходять і наш народ еще тепер, коли всі народи вольно і сміло уголошаються коло своєї свободи, безчестно хотять продати. Їх не народ вибрал за введов. Они против волі народа роблять. Нам не треба таких введов, которії еще місяцем переже найстрашні мадьяре били і еще і тепер на послідок хотять нас наново продати. Народ уголосився на многих містах і хочет приклучитися к Україні. На пр. в Хусті, в Бедевлі держали собор і ясно говорили за соединеніє із Українов. Но не токмо сії міста, но цілий Мараморош та Угоча едно хоче... Не забудьте, что і туй бивають еще честні руснаки“.

Супроти словацьких зазіхань на західно-закарпатські окраїни видала ця Рада низку заяв й обіжників до народу. Між іншим в обіжнику: „Што треба знати о Русинах“ пише: „Ми називаєме ся Карпатскими Русинами. Но ми знаєме, же за Карпатами такі самі Русини жіють, як і ми. Бєсїда, звичаї і віра їх така, як і у нас, прото они суть нашими братями, ми з ними твориме етнографічно єден великий много мільонний народ“. Мовчанкою відповіла Рада на візвання Словацької Народньої Ради до Українців з д. 30. XI. 1918, щоби прилучилися до Словаків, обіжнюючи повну автономію в справах церковних, шкільних (українські школи нижчі й середні, а навіть університет) і внутрішніх.

Для пізнання думки населення розіслала Рада квестіонар до всіх громад та шкільних і церковних інституцій ось такого змісту: „Русска Народня Рада просить Вас, Братя Русини, будьте ласкаві сєсю картку точно і совісно виконити і переслати на слїдующу адресу: Emilian Nevicky v Ujaku“. Після того слїдують питання, а між ними:

„Ци ваші селяне жадають, аби ми Русини остали в єдно з Мадьярами?“

„Ци у вас народ хоче к Руси-Україні приклучитися?“

„Чтоби собі жадали ваші селяне найліпше?“

„Кому довіряють у вас наші селяне найбільше?“

„Ци не баламутять ваших селян словацкі агенти?“

Опісля йдуть питання про погляд на ужгородську Раду з мадяронським напрямом, чи є вже в селі політична організація, хто є провідником в селі, чи в селі є спокій та лад і т. д.

Шановний автор „Державних змагань Прикарпатської України“ подає, що на 55 квестіонарів, виповнених відповідями, які йому вдалося дістати до рук, 51 є проти Угорщини, 2 за Мадьярами, 2 невиповнені. Про принадлежність до Угорщини висловлюються деякі ось так: „О том і чути не хочеме“. — „На неякей спосуб“. — „Не дай того Боже. Ми Русини Пану Богу дякуєме, що уд мадярської руки свободні йсеме“. — „Нікогда слішити то“. — „Нет, ме саме сабов застанеме“. — „Нашиг селян і йодна душа не жадає остатися із мадярским правительством“. — „Боже варуй нас“. — Відповіді пятаували ужгородську Раду тому, що була за єдністю з Угорщиною. Щодо питання, чога бажалиб собі найліпше, 20 бажало: „Повну національну свободу“. Інші бажали: „Спокой а згду. Довіряєме руській раді. Оби жиде із нашей землі ся забрали, атлучитися ат мадяр. Абесме слободни русини устали навкі. К руському великому народу“. За принадлежністю до України було 25, 20 за незалежністю Закарпаття, 3 хотілиб до України, одначе не мають приступу, бо за гора-

ми Польша, а 2 відповіді є за Мадьярщиною. У 5 відповідях було: „До України, а як це неможливе, то до Чехословачини“. Характеристичні є ось ці відповіді: „Де больша часть і ми там, ку Україні. — Хочє і любить. — Наші селяне ко Україні хотять приклучетись. — Так єсть хоче. — Де ви, там і ми, ко Україні. — Нашим селянам Русь-Україна май ліпша є. — Хочє, і то ождає“.

Крім цього Рада одержала багато листів від селян з проханням, щоби Рада в імени народу домагалася на мировій конференції прилучення до України. Селянин із с. Телеповець пише до Ради дня 23. XII. 1918 р.: „Та і ми кить ізме єдно ярмо зо шії зняле та нач нам такош друге вішати. Кит нам мадыре не розказуют та нач би нам чехи розказовале, та ми лем з вапе хочеме жити“. Багато листів було з подяками за те, що Рада, а головно Нєвицький, працює в напрямі прилучення Закарпаття до України. Зноваж в деяких листах звертали ся священники до Ради з домаганням усунути такого „шкодника-мадырона“ прїшівського єпископа Новака. З того бачимо, що Українці, які межують зі Словаками, не бажуючи єдности з Мадьярщиною, не бажали також злуки з Чехословаччиною. Народ інстинктивно відчував свою єдність з Україною й від неї тільки сподївався для себе добра.

Одначе завдяки групі місцевих і галицьких москвофілів з Бєскидом на чолі Чехословаки осягнули своє; ця група як „Карпаторусскій Народний Совет“ ухваляє дня 7 сїчня 1919 р. у Пряшеві злуку Закарпатської України з чехословацькою республікою. Населення обурилося на цей акт „Галиційського Совіта“ (так місцеві називали групу галицьких москвофілів), який переконував населення, що „ми ко Україні ся приклучити не можеме, ліпше буде остати при чехах“.

Не признаючи злуки з Чехословаччиною, прїшівська „Русска Народня Рада“ скликала на день 31 сїчня 1919 р. збори до Пряшева. Голова Ради Нєвицький представив політичне положення та волю народу, висказану на всіх окружних (в Бордїїві 27. XI, в Свиднику 29. XI, в Стропковах 30. XI, в Лаборцю 2. XII, в Гуменнім 3. XII.) та багатьох громадських вічах і покликався на вислід анкети та на волю сїдної частини Закарпаття прилучитися до України, висказану на зборах у Будапешті (10. XII. 1918 р.), в Сиготі (18. XII. 1918) і в Хусті (21. I. 1919) і зясував роботу Бєскида й спілки на користь Чехословаччини. Відтак заявив: „Дорога, що отвїраєть ся перед нами, є двояка, одна коротша, но небезпечнїша, що веде на захід, друга-ж довша, но безпечна, ведуча туди, куди інстинктивно всі поглядаємо: на сїд. Чи є між нами, котрий би не згоджувався з нашим поглядом, вираженим в словах: лише Схід — яснїше сказавши: лише наше зєдинення в одно державне тіло з братями нашими, живучими від нас на сїд, може нам забезпечити раз на все нашу національну окремішність, наш язик. Югославыне, Румуни, Чехо-словаки і Поляки лучать ся, зєднують ся! Не легко приходиться нам зєдинитися; не раз вони на силу свогог оружжя мусять опиратися, щоби своєї ціли досягнути. Готові вони в кожному часі життям своїм купити для свогог народу цю силу й славу, яку лиш через зєдинення з братами досягнути можуть. Нема задорогої крови, котра лєтьєся за народ, за свободу народа!“

І наш народ жадає собі свободу й наш народ стремить до злуки з братами своїми. Із тих листів

(писаних до Ради селянами) ясно як сонце виражається правдива народня воля, котру наша Рада — яко народня — повинністю своєю держить до внимання брати. Те, що більшість народу жадає, мусить бути для Р. Н. Р. приказом і лише тоді годна буде з чистим сумлінням сказати про себе, що тяжку повинність свою совісно виповнила, як народню волю вірно викінчить. Не мають вже для нас бути дві дороги, не мають бути дві гадки.

Р. Н. Р. не має жадної причини, щоби виконання своєї повинности на дальше відкладати. До зєдинення з найближчими братами, живучими в південній Росії... Східний Галич — відділений дотепер від України — також зєднується з нею. Прийшла черга тепер і на нас, на найбільше висунену на захід і найбільше загрожену часть Руси. В надії, що наші сусіди й братя Чехо-словаки — яко приятелі наші — не стануть нам в дорозі до злуки з братами, але підірвуть наше діло, Р. Н. Рада й ціла Карпатська Русь, на тер торії від Дунайця, Попрада аж по Тису й злучена з нею ціла Лемківщина торжественно виголошує, що приєднується до України! — Хай живе наш народ! — Хай живе Україна!

Рівночасно референт предложив до ухвали ось таку проклямацію до народу:

„Руський народе! Сини Прикарпаття!

Ми жили до недавна в рабстві:

Чужі збиткувалися над нами, висисаючи із нас останні кроплі життєвих сил!

Трупом хотіли нас покласти, щоби наша могила сталася підніжжям для них!

Наші зелені Карпати покрилися холодною мглою; сірий непроглядний туман облягав вершки наших гір.

Ми були близькі сконання; уже копали гріб для нас!

Но от! Туман піднявся, мгла уступила, перші лучі свободи-життя засіяли над Карпатами!

Ми ожили, ми станули на свої ноги!

І днесь за одно лиш бє кожне руське серце: за життя-свободу, за волю народу!

Но гляньте около себе: в горах Карпатах нас мало є, ми слабі; слабі й тисячелітною неволею до землі прибиті.

Вороги й сусіди остряють свої зуби на нас; кусками хотять порозривати наше тіло!

Смерть ще не перелетіла над нами...

Нам сили треба; сили й відваги, щоби не попасти в руки ворогів!

Наша сила лежить в зєдиненні з нашими братами!

От всі народи в зєдиненні видять запоруку для себе на ліпшу будучність“.

Відтак сліднують приміри, як роблять інші народи й після того звучить проклямація ось як:

„Лиш ми би мали остати відділеними від наших братів? Лиш ми би мали нидіти дальше в тюремній гнилі й бездольними невольниками пропасти? Чи менше маємо право до життя як інші? Ні, Сини Прикарпаття!

Проч з невірою й малодушністю! Ми жити хочемо й жити будемо! Скинуте з шиї ярмо не даємо на себе на ново заложити!

Не скують уже наших рук в кайдани!

Ми будемо сильні, зєдинившись з нашими братами. Ми не звертаємося в сторону, яку зневіра й малодушність показує нам!

Наш шлях веде на Схід!

Там грає наша кров в мільонах сердець; там роз-

вивається наше племя здорове й сильне, там звенить на устах мільонів наша милозвучна мова, наша чарівна пісня! Цей чудовий величезний край, вивінений від Творця всіма богатствами й красотами світа, він має бути нашим краєм і нашою вітчиною.

Щоби забезпечити для нас повну національну свободу й через те зберегти для нас на вічні віки нашу народню окремішність, особливо нашу материнську мову, щоби дати можливість й запоруку нашому народові розвиватися культурно й економічно й стати на рівні з іншими цивілізованими народами.

Руська Народня Рада зібрана в Пряшеві в нинішній день, в надії, що лучша будучність зближить зі собою всі руські племена і в недалекому часі Південь і Північ з далеким Сходом в братській згоді подадуть собі руку — узнавши правдиву волю цілого карпатського руського народу, торжественно оголошує перед цілим світом, що руський народ живучий по обох сторонах Карпат від Дунайця й Попрада аж по Тису зєднується з Київською Українською Державою.

Карпатська Русь подає в нинішній день руку братам своїм із Галича та Буковини, зєдиненим уже з матірню руських городів: Зі славним Київом!

Хай українська земля станеться від нині й нашою; хай наші Карпати стануться від нині твердиною на заході для нашої великої, соборної (в оригіналі: обшой) держави!

Сини України!

Коли ми, ваші браття із обох сторін Карпат зєднуємося з вами в одно державне тіло, складаємо надію не лиш на поміч вашої сильної братньої руки, но звертаємо рівночасно очі з довірям і туди, де нині рїшається доля многих народів!

Справедливість світового трибуналу хай розважить і нашу народню справу рівною справедливістю, як сильніших і щасливіших від нас народів!

Руський Народе Прикарпаття! Ликуй в день нашого зєднання з Великою Україною! Вперед до щастя, до волі, до слави!“

Після її відчитання почалася дискусія. Одначе змобілізовані на збори галицькі москвофіли, й Чехо-словаки авантюрою не допустили ні до нарад ні до ухвал. Збаламутивши місцевих „твердых“, заявили за злукою з Чехословачною. Про це повідомили й през. Вільсона, кидаючи при тім каменем на наш національний рух. В заяві писаній до Вільсона, вони заявили між іншим: „Сепаратизм українських політиків уважаємо явищем часовим, антиславянським, антикультурним й антисоціяльним, плодом австро-угорського імперіялізму“. За приклонниками єдности з Україною почали чеські окупанти Закарпаття нагінки, свящ. Омелян Невидький, цей апостол української державности й соборности на Західнім Закарпатті, переслідуваний чеськ ми властями як небезпечний ворог, перенісся по цілій низці ревізій і шикан до Америки. Так закінчилися самостійницькі змагання наших братів на Західнім Закарпатті.

Щож робило в той час населення Східного Закарпаття? В маленькім гористім містечку недалеко галицької границі Сваляві утворилася також „Руська Народня Рада“. Ця Рада на скликанім дня 8 грудня 1918 р. повітовім вічу доколичних сіл ухвалила, щоби звернутися з меморандумом до мирової конференції й жадати на основі 14. пунктів Вільсона, през. Америки, самовизначення й щоби мирова конференція

надіслала військо антантське або українське, щоби руський нарід міг освободитися із 1000-літнього ярма й прилучитися до Великої України, де живуть також Русини". Притім зібрані заявили, що не хочуть мати нічого спільного з мадярофільською Радою в Ужгороді.

Подібно сталося на зїзді представників Закарпаття в Будапешті, дня 10 грудня 1918 р. Угорське правительство привезло сюди на свій кошт з усіх сторін людей, які Мадярам здавалися найприхильнішими, а українська мадярофільська інтелігенція (д-р Г. Стрипський, д-р Куткафалві, д-р Штефан й інші) предложила зїздові до ухвали домагання автономії під Угорщиною й заяву вірности цій державі. Одначе нарід на це не згодився, заявляючи однодушно: „Хочемо до України, хочемо собору на своїй власній землі, а не в Будапешті“.

Те саме говорилося на краєвих зборах в Мараморошськїм Сиготі, дня 18 грудня. Народ не хотів слухати вірної Угорщині інтелігенції. Збори однодушно вибрали на предсідника приклонника української едности д-ра Брацайка; промовляли самі селяни. На зборах ухвалено едноголосно злуку з Україною й вибрано Мараморошську Руську Народню Раду". Всі вибрані члени Ради зложили перед народом присягу на хрест, що „буду права руського (українського) народа вірно боронити, народ заступати й волю його сповняти". Промову сиготського адвоката Івана Гащука, що пропагував автономію в складі угорської держави, переривано гучними окликами: „Не треба нам нічого від Мадярів, хай живе Україна, ідемо до України!" Збори — як подає „Протокол" — заявили, „що дадають зєдинення всіх руських земель до одної держави, а разом протестовано проти того, аби руські землі Романії, Чехам або іншій державі піддані були". Також переведено тут організації для мараморошської жупи й едновременно постановлено, щоби дня 21 січня 1919 р, відбувся в Хусті „Загальний Собор всіх Русинів живучих в Угорщині", на які то „збори зазвуться представителі всіх громад і то від кожних 1000 душ один“.

Після того зявилася закарпатська делегація в уряді Західно-Української Народньої Республіки в Станіславові й просила опіки над краєм. Простягаючи руку найменшому братові, західно-українські війська обсадили в січні 1919 р. Східне Закарпаття (занято: Сигот, Хуст, Тячово, Мукачів, Берегів й Ужгород). В той час відбувся й заповіджений зїзд в Хусті, на якому брало участь 420 легітимованих з кожної громади послів, як вибраних представників 420000 Українців (один на 1000 душ). Д-р Михайло Брацайко „отворив наради над питанням будучої приналежности угорських Русинів-Українців — хай кожний делегат вповість свої погляди, думки й сумніви зовсім отверто, неустрашимо, з мужеською відвагою — ніхто хай не лякається кари й переслідувань. — Іван Волощук, господар з Нанкова, радив зєдинитися з Соборною Україною. Це було проголошено з безмежним одушевлєнням і гучними окликами: Слава, да живет Україна, хай живе Україна. — Василь Тимчик, господар з Хусту, вніс, щоби Русини-Українці не вибирали послів до мадярського парламенту. Внесення едноголосно із великим вдоволенням прийнято. Так само прийняли збори внесення Михайла Філяка з Хусту, щоби злуку з Україною проголосити й перевести без жадних застережень або умов“.

Після того предсідник д-р Брацайко дав під голосування таку резолюцію:

1. Всенародні збори угорських Русинів-Українців з дня 21 січня 1919 року висказують зєднання всіх Русинів-Українців з комітатів: Мараморош, Спиш, й Абауйторна й прилучення Русинами-Українцями заселених земель до Соборної України, просячи, щоби нова Держава при виконуванні цієї злуки узгяднула особливе положення цих Русинів-Українців. Для того всенародні збори заявляють, що руський народ Угорщини закон про Руську Країну, даний в Будапешті року 1918-го, не признає законом, (тобто не признає автономії Закарпаття в рамках угорської держави. — А.), бо повстав без його волі і без заступництва народу.

2 З огляду на повище рішення збори постановляють, що руський народ не пішле послів своїх до угорського парламенту.

3. Всенародні збори просять, щоб українські війська засіли землі, заселені Русинами-Українцями на Угорщині й щоби заосмотрили населення, живуче серед тяжких харчевих відносин, поживою.

4. Всенародні збори витають всі визволені народи австро-угорської монархії: Чехословаків, Румунів, Поляків і Німців.

(Точки 5 і 6 мають загальний характер, до Прикарпаття не відносяться, тому їх тут пропускаємо. — (Ортоскоп).

7. Народні збори вибирають для ведення справ русько-українського народу Центральну Народню Раду зі сто членів й уповажнюють її заступати Русинів на Угорщині все й всюди, де цього потрібно, проти всіх інших народів і зробити все, що кожного часу в інтересі русько-українського народу уважає за потрібне.

Збори делегатів едноголосно прийняли всі резолюції й едноголосно вибрали Центральну Раду“.

Одначе Західна Україна, занята війною з Польщею, не могла дати належної помочі Закарпаттю. Мадярське правительство мало дальше свої впливи на Закарпатті; для заряду країною установило воно розпорядком з дня 5 лютого 1919 р. ч. 928. тимчасовий „Руський Правительственный Сєвіт“, а 4 березня перевело вибори до „Руського Сєйму“. Одначе й тоді вибрані 36 послів на своїм першім засіданні в Мукачеві ухвалили: „Щоби влада до 8 днів означила й подала сєймові Руської Країни до відома, які її границі, бо іначе іншим путем будеме глядати обезпечити руський народ“. Під цим „іншим путем“ — по думці Ортоскопа — розуміли Україну.

Дальші події на Закарпатті представляє автор „Державних змагань Прикарпатської України“ ось так:

„Відповіді вже не діждались, бо в Мадярщині владу обняло комуністичне правительство. До перевороту на Прикарпатті прийшло 23 березня 1919 р. Українське населення побачило, що комуністична влада ставиться до нього під кожним згядом прихильно, як під політичним, так — що ще важніше — під соціяльним і національним. Уряди обняли прихильники народу як в централі, так і округах, комуністична влада зачала видавати український часопис „Руська Правда“. Головно започаткований розділ земель дуже вплинув на приязнь селян до влади. Навіть сєйм зїйшовся дня 17 квітня 1919 р. наново.

Прихильність влади до українських мас була очевидна. Грав тут ролю і наказ комісаря Троцького. Коли Беля Кун повідомив Москву, що червона армія прийшла до Карпат, Троцький вислав своє радіотелеграфічне поздоровлення червоній армії, в яким по-

ручив проголосити всім народам право самовизначення й закінчив заявою, що територія Прикарпатської України разом з галицькими українськими землями утворить одну соціалістичну республіку в федерації з іншими, даючи наказ проголосити це в українській мові. Чи було це опубліковано, годі дізнатися, бо сліди затерті. Але народ це знав і поставився до комуністичної влади дуже прихильно.

Але комуністична влада не довго вдержалася. Зі сходу займали Підкарпаття Румуни, з заходу Чехи й 25 квітня 1919 р. червона армія мусіла уступити з Прикарпаття. Чехи займали одну частину за другою.

Я подав дослівно цей розділ п. Ортоскопа, хоч він вже не входить в ділянку нашого реферату, тому що вістки про долю Закарпаття в той час скупі. Сам автор подає це на основі оповідання наочного

свідка й притім зазначає, що „взагалі про життя з того часу годі найти документи. Вони в більшості понищені зі страху перед переслідуваннями або поконфісковані“. Далі обговорює п. Ортоскопи умови прилучення Закарпаття до Чехословаччини; цього не реферую, раз що не входить в ділянку нашої статті, по друге тому, що західньо-українське громадянство знає про це з преси. Подаю з цієї книжки, що є бібліографічною рідкістю у нас, тільки те, про що не писалося докладно на сторінках галицьких видань, а що своїм змістом входить в обсяг заінтересування журналу, що займається публікацією матеріалів до історії визвольних змагань українського народу. Хай ця статтейка на сторінках „Літопису Червоної Калини“ подасть відомість широким кругам українського громадянства про інстинктовний гін забутого колись „найменшого брата“ до єдності з матір'ю Україною.

Історія 4-го Запоріжського полку імені полковника Богуна

Історичний матеріал Т-ва Запорозців. — Написав А. Тарнавський, сотник Війська Запоріжського
(Докінчення)

Полк окопався за цукроварнею. На вечір 22 червня 5 і 6 сотні разом з двома сотнями Кармелюків повели наступ на передмістя Старики, яке і заняли після короткого бою. На ранок большевики почали відворот, але заняти місто перешкодив наказ к-та дивізії — негайно відступити з с. Свино. В селі Свиному скупчилася вся дивізія і продовжувала відворот далі. Богунівський полк по наказу відійшов до Кобиля, а Кармелюцький до с. Западниці.

Причиною відвороту був прорив на фронті 9 Залізничної дивізії, котра, як це з нею часто траплялося, не встояла перед ворогом, а займала фронт вліво, на захід від Старокопачини.

Богунівський полк заняв позицію на південно західних горбах біля села. Переслідуючи наші частини, червоні великими силами повели наступ на полк і примусили полк відійти до околиці села. 5-годинний упертий бій примусив полк залишити село і відійти до р. Бужок, де він окопався. К-ант дивізії наказав, за всяку ціну, заняти село. На протязі 4-х діб велися уперті бої і село переходило з рук в руки. На 5-у добу село було остаточно заняте і большевики розбиті.

В бою під с. Кобиля був важко ранений к-ант кулеметної сотні хор. Сікач, забитий півсотенний тієї ж сотні хор. П. Нестеренко, забито 5 козаків, ранено — 7. Ворожі втрати по оповіданням селян були великі, але точно обчислити не було можливо.

В добу по заняттю с. Кобиля, 8-ій дивізії наказано перейти в район Ярмолинці - Солобківці для захисту підступів на м. Камянець - Подільський. Полк, давши большевикам бій під с. Лезнево, через с. Капустин перейшов в м. Зіньків. На слідуючий день дивізія рушила в наступ на м. Ярмолинці, але невдало, бо большевики скупчили дуже великі сили на цілому відтинку Ярмолинського фронту.

Три тижні, аж до підходу частин Української Галицької Армії, тяглися криваві змагання за Ярмолинці та Солобківці. Ці містечка переходили з рук у руки, було по 2 рази на добу. Період цих боїв Запорозці з своєрідним гумором прозвали „танцюлясом“. Цим періодом почалася сумна ера в історії Запорозців. Бракувало набоїв, бракувало хліба, соли та иншого припасу. Їжа варилася 1 раз на день без мяса, без соли. Хліб вимінювали у селян, віддаючи останню сорочину, бо за гроші селяне не продавали.

Склад полку швидко зменшувався через пошести тифу та цинги.

По наказу Команди призначено км-том полку сотника Ляш-Гусарева. Цей видатний старшина визначався своєю відвагою та зимною кров'ю підчас самих критичних положень. Під його командою полк, особливо відзначився в боях під м. Солобківці, с. Савчинці, Олексинець Підлісний та Олексинець Нижній, одержуючи перемогу над ворогом, що завше пере-

Запорозці на вигнання. Паризька Філія Т-ва, Запорозців зібраних на святі Запорозців в 1930 р. На світліні полк Вишиваний, ген. Удовиченко, ген. Капустянський в оточенні Запорозців